

ŞEYH MAHMUD BİN EDHEM VE TUHFETÜ'L-EDEB'İ**Abdülbaki ÇETİN*****Özet**

Şeyh Mahmud bin Edhem, II. Bayezit devri (saltanatı: 1481-1512) âlimlerindendir. Dil bilgisi, sözlük, inşa, akaid ve fıkıh dallarında eser vermiştir.

Şeyh Mahmud bin Edhem'in dilbilgisi dalında dört; sözlük, inşa, akaid ve fıkıh dallarında ise birer eseri olmak üzere sekiz eseri bulunmaktadır.

Tuhfetü'l-Edeb, Şeyh Mahmud bin Edhem'in Arapçanın morfolojisini konu alan Türkçe eseridir. Eserde kelime türetme (iştikak) fiil çekimi (tasrif) ve asli (kök) harflerine göre kelime türleri üzerinde durulmuştur. Şeyh Mahmud bin Edhem, Minhâcü'l-Edeb adlı Arapça eserinde de aynı konuları ele almıştır.

Anahtar Sözcükler: Şeyh Mahmud bin Edhem, Tuhfetü'l-Edeb, Osmanlı Türkçesi, dil bilgisi, Türkçe yazmalar.

SHEIKH MAHMUD BIN ADHAM AND HIS TUHFAT AL-ADAB**Abstract**

Sheikh Mahmud bin Adham is one of the scholars of Bayezit II speed (reign: 1481-1512). His works include grammar, lexicography, chancery, aqaid and fiqh branches.

He has eight works. Four of them are on grammar, and one of them on lexicography, chancery, aqaid and fiqh branches.

Tuhfat al-Adab is Sheikh Mahmud bin Adham's Turkish work on morphology of Arabic grammar. In this work, he focused on derivation of the words, conjugations and the types of words based on the essential (root) letters. Sheikh Mahmud bin Adham also dealt with the same subjects in his Arabic work Minhac al-Adab.

Keywords: Sheikh Mahmud bin Adham, Tuhfat al-Adab, Ottoman Turkish, grammar, Turkish manuscripts.

XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın başlarında yaşamış Şeyh Mahmud bin Edhem, Akşehirli bir babanın oğlu olarak Amasya'da doğmuştur. Nakşibendi şeyhlerindendir.¹

Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Şeyh Mahmud bin Edhem, II. Bayezit devri (saltanatı: 1481-1512) âlimlerindendir.²

Şeyh Mahmud bin Edhem, Rumeli kazaskeri iken 1486 yılında görevinden azledilen³ Mevlâ Kastallanî diye de bilinen Kestelli Muslihuddin Mustafa'nın (öl. 1496) damadıdır.⁴

* Doç. Dr.; Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abdccetin@gmail.com.

¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* I, 160.

² Şeyh Mahmud bin Edhem, II. Bayezit'e dört eser sunmuştur. *Miftâhu'l-Luga, Gülşen-i İnşâ, Hâşiyetü Mahmûd bin Edhem 'alâ Şerhi'l-Akâ'id, Müntehabü'l-Fetâva'l-Hâniyye (Muhtasar-ı Fetâvâ-yı Kadıhan)*.

Şeyh Mahmud bin Edhem dilbilgisi, sözlük, inşâ, akaid ve fıkıh dallarında eser vermiş bir âlimdir.⁵ Arapça ve Farsçaya bu dillerin gramerini yazacak ölçüde hâkimdir.⁶

Şeyh Mahmud bin Edhem'in ne zaman ve nerede öldüğünü bilmiyoruz.⁷

Eserleri

Şeyh Mahmud bin Edhem'in dil bilgisi dalında dört; sözlük, inşâ, akaid ve fıkıh dallarında ise birer eser olmak üzere sekiz eseri vardır.

Eserlerinden bazılarını oğlu Abdüllatif'in eğitimi için kaleme almıştır. Dört eserini Sultan II. Bayezit (saltanatı: 1481-1512)'e sunmuştur.

I. Dil bilgisi

Şeyh Mahmud bin Edhem'in dil bilgisi ile ilgili dört eseri vardır. İkiisi Arapçanın sarfı, ikisi nahvi ile ilgili bu dört eserin  Arapça, biri ise Türkçedir.

1. Minhâcü'l-Edeb

Şeyh Mahmud bin Edhem'in oğlu Abdllatif⁸ için yazdığı Arapçanın *sarfı* (=morfoloji) ile ilgili Arapça eseridir.

³ Salih Sabri Yavuz, "Kesteli" *DİA* XXV, 314.

⁴ "Ve ene'l-fakîr'l-hakîr ... Şeyh Mahmûd bin Edhem el-ma'rf bi-hatni'l-mevle'l-a'zam ... hucet'l-islâm ve'l-müslimîn **muslihu**'l-milleti ve'**d-dîn** eş-şehîr bi'l-Kastallânî..." *Gülşen-i İnşâ*, Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed 421 (müellif nüshası), vr. 129b/7-9. Ayrıca bk. *Gülşen-i İnşâ*, Staatsbibliothek, Berlin, Ms. or. oct. 2349/1, vr. 95a, (Götz II (VOHD XIII, 4), 271, Nr. 285); *Fihriüsü Mahttâti't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye* III, 320, Nr. 4106.

⁵ Şeyh Mahmud bin Edhem'in "şâir" olduğu iddiası (*TDEA* VI, 116; *TDEA* VI, 190) bugün için dayanaktan yoksundur.

⁶ Eserlerinden *Minhâcü'l-Edeb*, *Tuhfetü'l-Edeb*, *Muhtasar'l-İzâh* ve *Şerhu'l-Kâfiye (fi'n-Nahv)* Arapçanın gramerine daîrdir. Farsça-Türkçe bir sözlük olan *Miftâhu'l-Luga*'nın mukaddimesi Farsçanın muhtasar grameridir.

⁷ Müellifimizin ismi eserlerinde ve eski kaynaklarda "Şeyh Mahmud bin Edhem" (Kâtip Çelebi, *Keşf el-Zunun* II, 1505, 1770; Bursalı Mehmed Tahir, *age.*, I, 160) olarak geçer. Günümüz kaynaklarında ise sehven "Şeyh Mahmud b. İbrahim" (*TarS.* I, LII; Uzunarsılı II, 630; Sbhanî 219) ve "Şeyh Mahmûd bin İbrâhîm Edhem" (Devellioğlu, 644; Kaya, 1996) olarak yazılmıştır. Bunların sonuncusu (Kaya, 1996) *Miftâhu'l-Luga*'nın Millî Ktp. Adnan Ötüken II Halk Ktp. Koleksiyonu 141/1 numarada mukayyet nüshası üzerine yapılmış bir yüksek lisans tezidir. Söz konusu nüshada (06 Hk 141/1) müellifin adı "Şeyh Mahmud bin Edhem" olarak geçmesine rağmen (vr. 3a/4) tezde "Şeyh Mahmud bin İbrâhîm Edhem" şeklinde kullanılmış ve Şeyh Mahmud bin Edhem, 935/1528-1529 tarihinde bekâr olarak ("mücerred") vefat eden "İbrahim Efendi" (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* III, 746) ile aynı kişi kabul edilmiştir (Kaya, IX, X). Kaya, ayrıca tezinin dayandığu nüshanın bulunduğu mecmuanın ikinci eseri olan Farsçanın sarfıyla ilgili bir risaleyi de (06 Hk 141/2, vr. 117b-123a) *Miftâhu'l-Luga*'nın bir "bölüm" zannetmiş (Kaya, s. XXX) ve metnin sonuna eski harflerle eklemiştir. Kaya 60-62). Müellifin ismi üzerindeki bu karışıklık *Türk Edebiyatı İsimler Szluğ*'ne de yansımıştır: "Şeyh Mahmûd bin İbrâhîm Edhem, Şeyh Mahmûd bin Edhem" (Hasan Gültekin, "Şeyh Mahmûd bin İbrâhîm Edhem, Şeyh Mahmûd bin Edhem (d.??-.897/1491-92)" *Türk Edebiyatı İsimler Szluğ*, <http://www.turkedebiyatıisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2680> (Madde yazım tarihi: 15.05.2014; erişim tarihi 20.07.2014). Buradaki lm tarihi de düzeltilmeye muhtaçtır. Şöyle ki müellifimizin eserlerinden *Minhâcü'l-Edeb* Eylül 1493, *Tuhfetü'l-Edeb* 1494-95, *Gülşen-i İnşâ* ise Ağustos 1496 telif tarihlidir.

⁸ Kâtip Çelebi, *age.*, II, 1870.

Şeyh Mahmud bin Edhem, eserini oğlunun *sarf* ilmini tahsil etmeye başlaması vesilesiyle yazmıştır. Müellif bu konuda daha önce yazılmış eserlerden -isim zikretmez-yararlanarak hazırladığı bu muhtasar eserini yedi bab (=bölüm) üzerine tasnif ettiğini ve *Minhâcü'l-Edeb* olarak adlandırdığını belirtir.⁹

Bu yedi bab (=bölüm) sırasıyla şunlardır:

1. Bab: Sahîh
2. Bab: Muzaaf
3. Bab: Mehmûz
4. Bab: Misâl
5. Bab: Ecvef
6. Bab: Nâkıs
7. Bab: Lefif

Minhâcü'l-Edeb'in müellif nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesindedir:

Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt 6700/1, vr. 1b-50a. Telif tarihi: evâil-i Zilhicce 898/Eylül 1493.

Eserin bir nüshası da Süleymaniye Ktp. Yozgat 443 numaradadır.¹⁰

2. Tuhfetü'l-Edeb

Şeyh Mahmud bin Edhem'in Arapçanın *sarfı* (=morfoloji) ile ilgili Türkçe eseridir. Üzerine ayrıca durulacaktır.

3. Muhtasaru'l-Îzâh

Şeyh Mahmud bin Edhem, İbnü'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) *el-Kâfiye* adlı Arap grameri (nahiv) ile ilgili meşhur eserini önce şerh etmiş (*Şerhu'l-Kâfiye*) sonra da bu şerhini ihtisar etmiştir. Bu ikinci çalışmasına *Muhtasaru'l-Îzâh* adını vermiştir.¹¹

Nüshası: Koyunoğlu Müze ve Ktp. 842.¹²

⁹ *Minhâcü'l-Edeb*, Beyazıt Devlet ktp., Beyazıt 6700/1, vr. 1b/6-9.

¹⁰ Tavsiyi için bk. Mehmet Yavuz, *Kuruluşun Fatih Devri Sonuna Kadar Arapça Gramer (Sarf-Nahiv)'e Dâir Eser Yazan Osmanlı-Türk Âlimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1991, s. 186.

¹¹ Eser adı, mukaddimede "Muhtasaru'l-Îzâh" ("ve semmeyühü bi-Muhtasari'l-Îzâh" Koyunoğlu Müze ve Ktp., 842, vr. 1b/6) olarak geçer. 1a'da ve zahriyede ise farklı kalemlerle "Îzâh Şerh-i Kâfiye", ve "Hâzâ Kitâbü Nû[r]ji Îzâh Şerh-i Kâfiye" şeklinde kayıtlıdır.

4. Şerhu'l-Kâfiye

İbnü'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) *el-Kâfiye* adlı Arap grameri (nahiv) ile ilgili meşhur eserinin şerhidir. Varlığını Şeyh Mahmud bin Edhem'in *Muhtasaru'l-Îzâh* adlı eserinin mukaddimesinden öğreniyoruz.¹³

II. Sözlük

1. Miftâhu'l-Luga

Miftâhu'l-Luga, Şeyh Mahmud bin Edhem'in oğlu Abdülatif için 896 yılının Cemaziyelahir ayının sonlarında (Mayıs 1491) yazdığı Farsça-Türkçe bir sözlük ve gramer kitabıdır.

Şeyh Mahmud bin Edhem yaklaşık bir yıl sonra (897/1491-1492) eserini yeniden ele almış sözlük kısmını yaptığı eklemelerle iki misline çıkarmış ve devrin padişahı II. Bayezit'e (saltanatı: 1481-1512) sunmuştur.

İlk düzenlemenin müellif nüshası bugün Avusturya Millî Kütüphanesinde,¹⁴ ikinci düzenlemenin müellif nüshasından istinsah edilmiş bir nüshası ise İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesindedir.¹⁵ Miftâhu'l-Luga'nın yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde birçok nüshası vardır. Eser yayımlanmıştır.¹⁶

III. İnşâ

1. Gülşen-i İnşâ

Yazışma kuralları hakkında bilgi veren bir eserdir.¹⁷ Sultan II. Bayezit'e (saltanatı: 1481-1512) sunulmuştur. Kâtip Çelebi, müellifin eserini daha sonra özetlediğini (muhtasar), bu özeten de yalın bir dille *mukaddime* ve iki *makaleden* oluşan bir seçki (müntehab) hazırladığını bildirir.¹⁸

¹² bk. Eminoğlu I, 73, Nr. 842. ("Muhtasar Şerhi'l-Kâfiye" adıyla); Karabulut III, 1500, Nr. 5024/1 ("El-Muhtasar fi Şerhi'l-Kâfiye – Fi'n-Nahv" adıyla); Karabulut-Karabulut V, 3576, Nr. 9698/2 ("El-Muhtasar fi Şerhi'l-Kâfiye – Fi'n-Nahv" adıyla).

¹³ *Muhtasaru'l-Îzâh*, Koyunoğlu Müze ve Ktp., 842, vr. 1b/3.

¹⁴ Österreichische Nationalbibliothek A. F. 448/1 (Telifi: Mayıs 1491).

¹⁵ Süleymaniye Ktp, Kara Çelebizade 341 (Telifi: 1491-1492; istinsahı: ?).

¹⁶ Abdülbaki Çetin, *Şeyh Mahmud bin Edhem: Miftâhu'l-Luga*, Sonçağ Yay., Ankara 2014.

¹⁷ İçindekiler için bk. Şinasi Tekin, *Menâhicü'l-İnşâ, The Earliest Ottoman Chancery Manuel by Yahya bin Mehmed el-Katib from the 15. century*, Community Art Workshop. Roxbury, Mass. 1971, s. 12.

¹⁸ Kâtip Çelebi, *age.*, II, 1505.

Gülşen-i İnşâ'nın Süleymaniye Kütüphanesi Kadızade Mehmed 421 numarada kayıtlı nüshası müellifin kaleminden çıkmıştır.¹⁹ (Telifi: Zilhicce 901/Ağustos 1496).

Gülşen-i İnşâ'nın kütüphanelerde birçok nüshası vardır.²⁰

IV. Akaid

1. Hâşiyetü Mahmûd bin Edhem 'alâ Şerhi'l-'Akâ'id

Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî'nin *Akaid*'ine Taftazanî'nin yazdığı şerhe Mahmud b. Edhem'in oğlu için yazdığı ve II. Bayezit'e ithaf ettiği haşiyedir.²¹

Nüshası: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed 1743.

V. Fıkıh (İslam Hukuku)

1. Müntehabü'l-Fetâva'l-Hâniyye (Muhtasar-ı Fetâvâ-yı Kadıhan)

Ünlü Hanefî fakihî Kadıhan'ın *Fetava* (*el-Fetâva'l-Hâniyye*, *el-Hâniyye*) isimli Arapça eserinden yapılmış Arapça bir seçkidir. II. Bayezit adına düzenlenmiştir. Müellif nüshası Süleymaniye Ktp. Yozgat 317.

Telif tarihi: Evâhir-i rebiyüllevvel 896/Şubat 1491.

“Müellifin bir ad vermediği kitap müellif hatlı nüshanın kapağında *Muhtasarü Kâdihân* (Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 317, istinsah yılı 896), diğer bir nüshada *Müntehabü'l-Fetâva'l-Hâniyye* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa nr. 1080) şeklinde kaydedilmiştir.”²² Kataloglarda eser “*Muhtasar-ı Fetâvâ-yı Kadıhan (fi'l-fikhi'l-Hanefî)*” adıyla da mukayyedir.²³

¹⁹ “Vaka'a'l-ferâğu min te'lifihâ ve tesvîdihâ fi evâsiti zi'l-hicce sene ihdâ ve tis'a-mi'e (vr. 230/12-13).

²⁰ Staatsbibliothek, Berlin, Ms. or. quart. 1480 (Götz II (VOHD XIII, 4), 269, Nr. 284); Staatsbibliothek, Berlin, Ms. or. oct. 2349/1 (Götz II (VOHD XIII, 4), 270, Nr. 285); Staatsbibliothek, Berlin, Ms. or. oct. 2349/2 (Götz II (VOHD XIII, 4), 271, Nr. 286); Österreichische Nationalbibliothek H.O. 162 (Flügel I, 242-243, Nr. 248); Bibliothèque Nationale de France, supp. Turc 107 (Blochet I, 213, Nr. 107); Dârü'l-Kütübî'l-Kavmiyye, el-Edebü't-Timûriyye, Nr. 238 (*Fihriüsü Mahtûâtî't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye*, III, 320, Nr. 4106); Kütübhâne-i Büzürg-i Hazret-i Ayetü'llâhi'l-Uzmâ Mar'aşî Necefi 9981 (Muttakî I, 224, Nr. 164); İzmir Millî Ktp. 1901 (Yardım III, 325, Nr. 3703); Bursa, Yazma ve Eski Basma Eserler Ktp., Haraççioğlu 996 (Ergin *TDED* IV, 118); Manisa İl Halk Ktp. 2781, 2782, 6450 (Gönültaş Nr. 160); Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi 800 (Şeşen 387, Nr. 64); Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 5502/1; Hacı Selim Ağa, Kemankeş 525/1; Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi 2697/7 (“Hülâsa-i Gülşen-i İnşâ”); Millet Ktp., Ali Emirî, Edebiyat 368; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Ktp., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer kitaplığı 3780; Türk Tarih Kurumu Ktp., Y/504; Millî Ktp. 06 Mil Yz A 2276; Millî Ktp. 60 Zile 117 (krş. Şeşen 387, Nr. 64); Millî Ktp. 26 Hk 334/3 (*TÜYATOK* 26, 344, Nr. 816).

²¹ Karatay III, 25, Nr. 4754. Ayrıca bk. Karabulut-Karabulut V, 3576, Nr. 9698/1 (“Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-'Akâ'id'i'n-Nesefiyye” adıyla).

²² Ahmet Özel, “*Kâdihân*”, *DİA* XXIV, 122.

²³ Karabulut III, 1500, Nr. 5024/2; Karabulut-Karabulut V, 3576, Nr. 9698/3. Biz, müellif nüshasının mukaddimesindeki الموسوم بالفتاوى الخاتية... واستخرجتها من الكتاب... ve ferağ kaydındaki الكتاب المنتخب... قد وقع الفراغ عن كتب هذا الكتاب المنتخب... ve ferağ kaydındaki الكتاب المنتخب... ibarelerine dayanarak eserin adını Şehit Ali Paşa nüshasındaki gibi “*Müntehabü'l-Fetâva'l-Hâniyye*” olarak aldık.

Tuhfetü'l-Edeb

Şeyh Mahmud bin Edhem'in Arapçanın *sarfı*yla ilgili Türkçe eseridir. Müellif nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesinde, müellifin diğer eseri *Minhâcü'l-Edeb* ile aynı cilttedir.

Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt 6700/2.

Müellifin talik hattıyla, Türkçe, 180x130, 125x75 mm ölçülerinde, 15 satırlı, vr. 52b-79a arasında. 72b-73a arasından bir veya iki varak kopmuştur. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kahverengi meşin ciltlidir. Telif tarihi: 900/1494-1495.

Başı (52b):

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm ve'l-i'tisâmu bi-meyâmini ismihi'l-'azîm

El-hamdulillâhi rabbi'l-'âlemîn ve's-salâtu 'alâ seyyidi'l-mürselîn ve 'alâ âlihi ve sahibihi ecmâ'în. Eyâ kurrete'l-'ayn, es'adeke'llâhu fi'd-dâreyn. Bil kim 'ilm-i sarf kelimât-ı müştakanuñ vezn ü sîgasın ve iştikâk u i'lâlin beyân ider.

Sonu (79a):

Temme tesvîdü'r-risâleti'l-müsemmâti bi-**Tuhfeti'l-Edeb** bi-'avni'llâhi te'âlâ ve hüsnî tevfiikihi. Ve kad feraga min tedvînihâ ahkaru'l-'ibâd **Şeyh Mahmûd bin Edhem** el-mürtecî 'avâriفة rabbihi'l-ekrem. Ve vaka'a'l-ferâgu fi evâsiti ramazâni'l-mübâreki min şühûri sene tis'a-mi'e [= Ramazan ayının ortaları 900/Haziran 1495]. Ve'l-hamdulillâhi 'ale'l-itmâm ve 'alâ resûlihi efdalu's-selâm ve âlihi ve sahibihi'l-kirâm. Temm.

Şeyh Mahmud bin Edhem, Arapçanın *sarfı* (=morfoloji) ile ilgili bu Türkçe eserini oğlunun eğitimi için yazmıştır. Konu itibariyle *Minhâcü'l-Edeb* gibi Arapçanın *sarfı*ndan *aksam-ı seb'ayı* ele alan bu eser, dili yönüyle ondan ayrılır. *Minhâcü'l-Edeb* Arapça, *Tuhfetü'l-Edeb* ise Türkçedir. Aynı konuda yazılmış bu iki muhtasar eserden biri diğerinin birebir tercümesi değildir.

Tuhfetü'l-Edeb'in mukaddimesinde türemiş kelimeler ("kelime-i müştaka") hakkında bilgi verilmiştir. Müellif, türemiş kelimeleri *isim* ve *fiil* olarak iki gruba; *ismi* yedi, *fiili* ise altı alt gruba ayırmıştır:

Kelime-i müştaka "Kelime-i müştaka iki kısımdur ki **ism** ü **fiildür**"

I. İsim "İsm-i müştak yidi kısımdur"

1. İsm-i fâil
2. İsm-i mefûl
3. Sıfat-ı müşebbehe
4. İsm-i tafdîl
5. İsm-i zaman
6. İsm-i mekân
7. İsm-i alet

II. Fiil “Fiil altı kısımdur”

1. Fi'l-i mazi
2. Fi'l-i muzari
3. Emir
4. Nehy
5. Cahd
6. Nefy

“Cümle kelimât-ı müştaka on üç kısım oldı” (vr. 52b/7-8)

Müellif daha sonra “masdardan türeyen fiiller”i ele alır ki bunlar da toplam otuz beş babdır: “Ammâ ef'âl ki masdardan müştak olur, otuz biş bâbdur” (vr. 52b/11-12). Müellif bu otuz babı şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Mücerred

1. Sülâsî-i mücerred: Altı bab
2. Rübâî-i mücerred: Bir bab

2. Mezîd

1. Mezîd-i sülâsî: Üç alt gruba ayrılmış toplam on iki bab.
2. Mezîd-i rübâî: İki alt gruba ayrılmış toplam üç bab.

3. Mülhak

1. Rübâî-i mücerrede mülhak: Altı bâb.

2. Mezîd-i rübâîye mülhak: İki alt gruba ayrılmış toplam yedi bab.

Müellif mukaddimede bu bilgileri kısaca verdikten sonra eserini yedi bab (“ebvâb-ı tasrîf” vr. 56b/5) üzerine tasnif eder.

“Ebvâb-ı tasrîf” (=aksâm-ı seb‘a):

1. el-bâbü'l-evvel fi's-sahîh (57a/1-68b/3)
2. el-bâbü's-sânî fi'l-muzâaf (68b/4-70a/12)
3. el-bâbü's-sâlis fi'l-mehmûz (70a/12-72b/15 sondan eksik)
4. [el-bâbü'r-râbi' fi'l-misâl (?-?) eksik]
5. [el-bâbü'l-hâmis fi'l-ecvef] (73a/1-74b/13 baştan eksik)
6. el-bâbü's-sâdis fi'n-nâkis (74b/13-77a/14)
7. el-bâbü's-sâbi' fi'l-lefif (77a/15-79a/1)

Müellif “tasrîfün ebvâb-ı seb‘ası” olarak nitelediği bu yedi babdan her birine giren türemiş kelimelerin (kelimât-ı müştaka”) türetme (iştikâk) kurallarını ve kiplerini (sîga) verir, tasrifini (çekimini) yapar (vr. 68b/1-2).

Arapçanın morfolojisi (=sarf) ile ilgili bu Türkçe eserde kullanılan dilbilgisi terimleri Arapçadır.

Sonuç

Şeyh Mahmud bin Edhem, II. Bayezit devri (saltanatı: 1481-1512) âlimlerindedir. Dil bilgisi, sözlük, inşa, akaid ve fıkıh dallarında toplam sekiz eseri bulunmaktadır.

Tuhfetü'l-Edeb, Şeyh Mahmud bin Edhem'in Arapçanın *sarf*nı (şekil bilgisi/morfoloji) konu alan Türkçe eseridir. Müellifin *sarf* ilmini tahsile başlayan oğlu için hazırladığı bu eserin tertibi farklı olsa da muhtevası, Osmanlı medreselerinde başlangıç seviyesinde ders kitabı olarak okutulan müellif ve telif tarihleri bilinmeyen *Emsile* ve *Binâ* kitaplarıyla aynıdır. *Emsile*'de fiil çekimi, *Binâ*'da vezinler/iştikak (kelime türetme) ele alınmıştır. *Tuhfetü'l-Edeb*'de ise vezinler ve fiil çekimi iç içe işlenmiştir.

Tuhfetü'l-Edeb'de kullanılan dilbilgisi terimleri Osmanlı Türkçesi gramerlerinde de kullanılan Arapça terimlerdir. Eser, Osmanlı Türkçesindeki Arapça unsurların kavranması açısından önemlidir.

Kaynaklar

- Bayoğlu, S. (Proje Yürütücüsü) (2002). *Türkiye yazmaları toplu kataloğu [=TÜYATOK] 26*. Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Yazmaları Kataloğu. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bloch, E. (1932-1933). *Catalogue des manuscrits Turcs*. 2 C. Paris.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333-1342). *Osmanlı müellifleri*. 3 C. İstanbul: Matbaa-i Âmire [=Devlet Matbaası]. (Tıpkıbasım: Ahmed Remzi Akyürek (2000). *Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi* ile birlikte. Ankara: Bizim Büro Basımevi).
- Cunbur, M. (2006). Mahmûd b. Edhem. *Türk dünyası edebiyatçıları ansiklopedisi [=TDüEA] VI*. 190. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çetin, A. (2014). *Şeyh Mahmûd bin Edhem: miftâhu'l-luga*. Ankara: Sonçağ.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eminoğlu, M. (1997). *Koyunoğlu müze ve kütüphanesi yazma eserler kataloğu I*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ergin, M. (1950). Bursa kitaplıklarındaki Türkçe yazmalar arasında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi [=TDED]*, IV, 1-2, 103-132.
- Fihriüsü Mahtûâtâtî't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye*, Kahire 1990, 4 C.
- Flügel, G. (1977). *Die Arabischen, Persischen und Türkischen handschriften der kaiserlich-königlichen hofbibliothek zu wien*. 3 C. Wien 1865. (Tıpkıbasım: Hildesheim: Georg Olms).
- Gönültaş, G. (1986). *Manisa il halk kütüphanesi Türkçe el yazmaları kataloğu*. Manisa: Türkiye Kütüphaneciler Derneği Manisa Şubesi Yayınları.
- Götz, M. (1979). *Türkische handschriften*, (VOHD (=Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland) XIII, 4). Wiesbaden.

- Gültekin, H. (2014). Şeyh Mahmûd bin İbrâhîm Edhem, Şeyh Mahmûd bin Edhem (d.??/?-.897/1491-92). *Türk Edebiyatı İsimler Szlg*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2680> (Madde yazım tarih: 15.05.2014; Erişim tarihi 20.07.2014).
- Karabulut, A. R. (tarihsiz). *İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde mevcut el yazması eserler ansiklopedisi*. 3 C. Kayseri.
- Karabulut, A. R.-A. T. Karabulut. (tarihsiz). *Dünya kütüphanelerinde mevcut İslm kültür tarihi ile ilgili eserler ansiklopedisi*. 5 C. Kayseri: Mektebe Yayınları.
- Karatay, F. E. (1962-1969). *Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi arapça yazmalar katalogu*. 4 C. İstanbul.
- Kâtip Çelebi (1941-1943). *Keşf el-zunun*. (haz. Őerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge). 2 C. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, H. (1996). *Şeyh Mahmud Bin İbrahim Edhem: miftahu'l-luga (İnceleme-Metin-Dizin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osman*. (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman). 6 C. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı.
- Muttakî, H. (1381/1423). *Fihrist-i nshh-yi hatt-i Trk, ktbhne-i bzrg-i hazret-i ayetu'llâhi'l-uzm mar'aş Necefi*. Kum.
- Özel, A. (2001). Kdhn. *DA XXIV*, 121-123. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sbhn, H. T. (1368). *Fihrist-i nshh-yi hatt-i Frs-i, ktbhne-i Bursa*. Neşr-i Dnişkede-i Gln.
- Şeşen, R. (1978). Trkiye ktphanelerinde bulunan bazı ndir Trke yazmalar. *İstanbul niversitesi Edebiyat Fakltesi Tarih Enstits Dergisi*, 9, 373-404.
- Şeyh Mahmd b. Edhem. *Glşen-i inş*. Sleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed 421.
- Şeyh Mahmd b. Edhem. *Mifthu'l-luga*. Mill Ktp. 06 Hk 141/1.
- Şeyh Mahmd b. Edhem. *Miftâhu'l-luga*. sterreichische Nationalbibliothek A. F. 448/1.
- Şeyh Mahmûd b. Edhem. *Miftâhu'l-luga*. Süleymaniye Ktp, Kara Çelebizade 341.

- Şeyh Mahmûd b. Edhem. *Minhâcü'l-edeb*. Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt 6700/1.
- Şeyh Mahmûd b. Edhem. *Muhtasarı'l-îzâh*. Koyunoğlu Müze ve Ktp. 842.
- Şeyh Mahmûd b. Edhem. *Tuhfetü'l-edeb*. Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt 6700/2.
- Tar, S. (1968). *XIII. yüzyıldan beri türkiye türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü*. 8 C. Ankara: TDK Yayınları.
- TDEA (1977-1998). *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi: devirler, isimler, eserler, terimler*. 8 C. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDÜEA: *Türk dünyası edebiyatçıları ansiklopedisi bk.* Cunbur, M.
- Tekin, Ş. (1971). *Menâhicü'l-inşâ, the earliest Ottoman chancery manuel by Yahya bin Mehmed el-Katib from the 15. century*. Roxbury: Community Art Workshop.
- TÜYATOK bk. Bayoğlu, S.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı tarihi*. 4 C. Ankara: TTK Yayınları.
- Yardım, A. (1992-1997). *İzmir millî kütüphanesi yazma eserler kataloğu*. 4 C. İzmir: İzmir Millî Kütüphane Vakfı.
- Yavuz, M. (1991). *Kuruluştan fatih devri sonuna kadar Arapça gramer (sarf-nahiv)'e dâir eser yazan Osmanlı-Türk âlimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, S. S. (2002). *Kestelî*. DİA XXV, 314. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

